

„Senki sem volt jobb horvát és senki sem volt magyarabb nála”

A költő és hadvezér Zrínyi Miklós születésének 400. évfordulójára (5.)

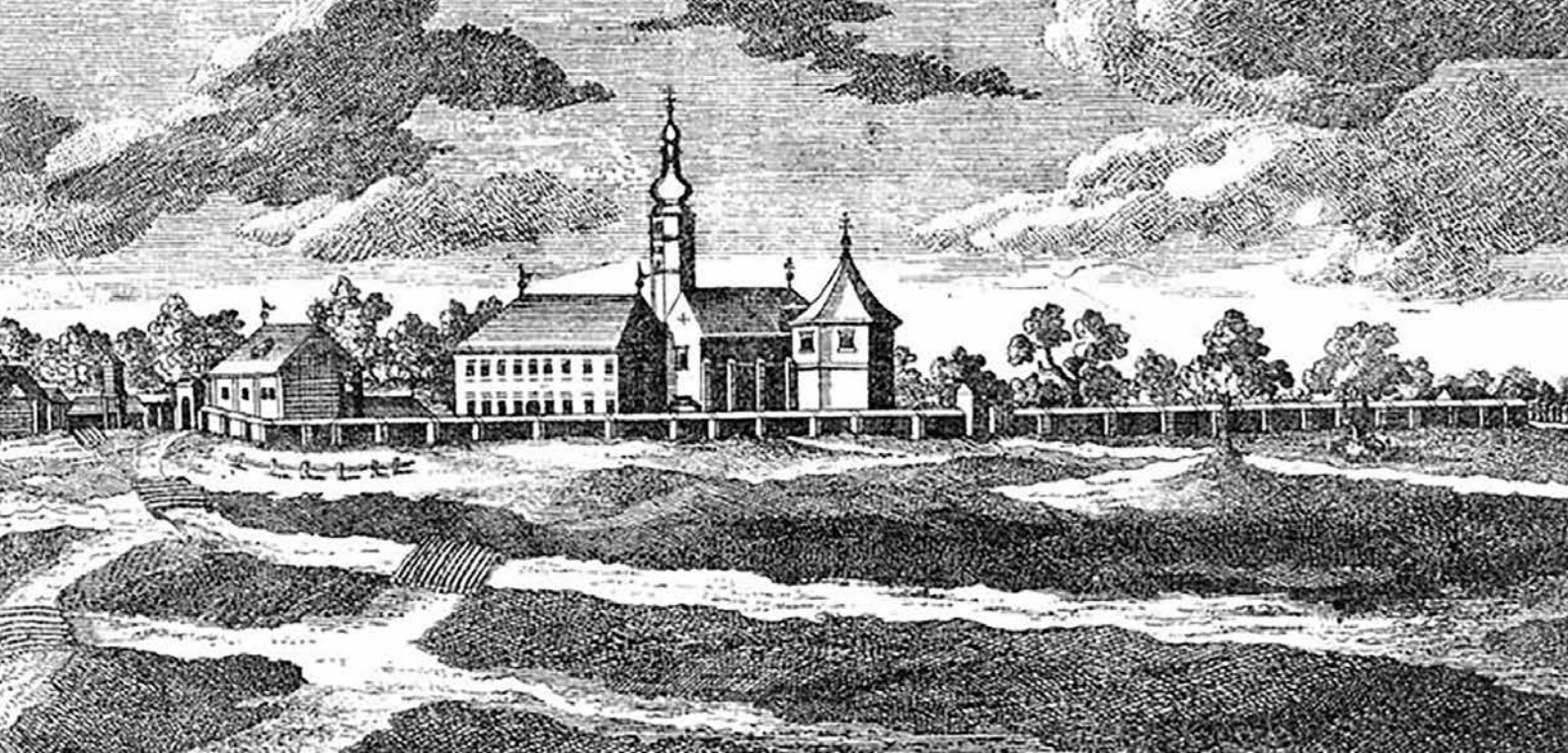

MIHOVICS JÓZSEF

Zrínyi Miklós bán, hadvezér és költő 1664. november 18-án, ebéd után vadkan vadászatra indult a Csáktornyaéhoz közeli Kuršanec erdejébe. Vele tartott néhány bizalmas embere, így Vitnyédi István soproni ügyvéd, továbbá ifjú Zichy Pál, aztán a várkapitányi posztot betöltő Guzics Miklós, valamint Póka István fővadász. A történelekről Bethlen Miklós akkori fiatal főúr, a későbbi erdélyi kancellár hiteles tanúként számolt be, hisz ő is a társasághoz csatlakozott.

A szem és fültanú Bethlen így írja le a végzetes vadászat utolsó perceit: „Kisereglénk a hintóhoz, az úr is, hogy immár haza menjünk; estefelé is vala. Azonban odához a végzet egy Paka nevű vadászt, ki mondá horvátul: Én egy kant sebesítettem, mentem a vérin, ha utána mennénk, elveszthetnők. Az úr mindjárt mondá nekünk Zichyvel ketten, látván, hogy el akarunk menni: Öcsém uraim, kegyelmetek csak maradjon itt... Csak beszélgessem itt kegyelmetek, öcsém uraimékkal, csak meglátom, mit mond ez a bolond, t. i. Paka; mindjárt visszajövök. Hát nem jött vissza, jött viszont a másik küldönc, Guzics, jajveszékelve: Hamar a hintót, oda az úr!” Bethlenék lóhalálában, lélekszakadva követték a hírvívót, majd gyalog az erdő sűrűje felé vették az irányt, ahol fekve találták az áldozatot. A leírás szerint „a bal kezében, a mint tetszett, az ütőér gyengén vert, de szeme sem volt nyitva, sem szólott, csak meghala”. Bethlen tehát már csak azt látta, hogy Zrínyi haldoklik és mellette ott feküdt a vadkan.

A szemtanú főúr szinte horrorisztikus részletekbe menően, aprólékosan írja le, hogy az áldozat mely testrészén, milyen sebek tátongtak: fején, fülén, homlokán, szemén, torkán, majd hozzáteszi: mily „rettenetes sírás lón az erdőben...” Aztán így folytatja: „Azt akarják vala, hogy én vigyem a hírt a feleségének, de én, mint új esméretlen ember, elvetém magamról Zichy Pálra.” Ugyancsak a szemtanú a visszaútról: „Fogók a testet és a mely kétfelől erőstös hintón kimentünk volt, abból az üléseket kihányván, abban nyujtóztatók, és én az ablakban ülék és hazáig fejt, mejjét tartottam. Otthon feje bársonydolmányba öltöztették és aztán eresztették a feleségét hozzája, a ki eszén sem volt bűvában.” A beszámoló végén egy sokat sejtető mondat: „Csuda, olyan vitéz sem lőtt, sem vágott a kanhoz, puska, kard lévén nála.” A történekr a mai napig tisztázatlanok, nem

Amikor még víz vette körül a várat

juthattak nyugvópontra. Az eset a modern kor tudós orvosait, kriminalistáit és más specialistáit is foglalkoztatja, akik a sebesülésekről próbálják megfejteni, hogy azokat a vadkan okozta vagy valamely vadásztárs.

Zrínyi Miklóst élete zenitjén, 44. esztendejében érte a megmagyarázhatatlan vég. Halálának igazi okát több mint három és fél évszázad (356 év) elteltével is homály fedi, a novemberi félhomályban történekre a mai napig sem derült fény. Az összeesküvés gyanúja - nem csoda - csak nem akar csitulni. A tények ugyanis nem épp a vadkan támadás mellett szólnak. Más is állhat a háttérben. Például politikai harc... A tragédia előtt nem sokkal (három hónappal), 1664. augusztus 10-én megkötetett a vasvári béke, amelyet elégedetlenkedve fogadták a magyar arisztokraták, kiábrándulva a bécsi udvartól, amelynek tekintélye a mélypontra süllyedt. A Habsburgok magyar felkeléstől tartottak, amelynek élén az őket élesen bíráló Zrínyit látták. Halálával az ő helyére lépett Wesselényi Ferenc nádor. A róla elnevezett összeesküvés gyanújába fogták a másik nemes férfit, Zrínyi Pétert, akit 1671 április 30-án Bécsújhelyen kivégezték. Miklósrá még előbb szemet vetettek. Sokat mondó tény, hogy neki november 20-ára (ez két nappal a tragédia után lett volna) Bécsbe kellett volna indulnia, hogy ott a magyar ügyről tárgyaljon. Erre nyilván a „gyilkos baleset” miatt már nem volt szükség.

Az erdőszélen várakozó Bethlen beszámolójával kapcsolatban megjegyzendő: a történekek után majd fél évszázaddal (1708-1710 táján), az Önéletírás című munkája részeként jelentette meg a vadászbalesetről szóló részt. Addigra igazán fényes pályát futott be. Leírásának gyengéi közé sorolható, hogy a koronatanú Paka vagy Póka vadásztársáról alig esik szó nála. A beszámoló érdemei viszont így is elvitathatatlanok. Erényei közt említhető, hogy az egykoron e tárgyban megjelent írások közt ez volt a legbővebb, ráadásul irodalmi igénynel megfogalmazott, magyar nyelvű.

A halott Zrínyit egy hónapig feküdt a ravatalon, ez idő alatt személyi titkára, Forstall közlelő is többször láthatta. Ő írta „a bal fülén alól, az orcáján a szemé felé rút szakasztásról”, hogy az „még a tapasztaltaknál is gyanút keltett,

hogy golyótól ered.” És valóban: hihetetlen, hogy megsebzett vaddisznó végzett azzal, aki száz csatában eshetett volna el.

Zrínyit a Csáktornyaóhoz közeli Šenkovechez tartozó Szent Ilona kolostor családi kriptájában helyezték örök nyugalomra 1664 december 21-én. Ám mint tudjuk, ez a nyugalom közel sem lett örök. A várhoz közeli „erdőtskében található klastrom” mauzóleumában több más halott földi maradványait is elhelyezték. Így „a Sziget Várát nagy vitézséggel oltalmazott nevezetes Bajnok elmetszett fejét, abba a nagy réz koporsóba helyeztetve, mellyet négy oroszánok tartanak... Miklós hitvesének Frangepán Katalinnak hideg tetemei is ide rejtettek a' tsendes nyugodalomra, már annak előtte” – áll az egykori feljegyzésekben.

A kolostorról és annak mauzóleumáról jószerivel csak írásos emlékek maradtak, tárgyi leletek alig. A feljegyzések egyike Vályi András földrajztudósé (1764-1801), akinek legjelentősebb munkája a Magyar országnak leírása, az ország legelső betűrendes helységnévtára. A három kötet 1796 és 1799 között jelent meg Budán. A szerző 12.500 települést sorol fel, a hozzájuk kapcsolódó ismertetőikkel. Részletesen kitér a „Szala Vármegyéhez” tartozó Csakatur (Csáktornya) várára és környékére, így a Szent Heléna klastromra, amelyről többek közt ezt írja: „Zrínyi Nemzetségnek virágzásakor Szent Pál Remete szerzetesei voltak benne, kiknek bőv jövedelmű klastromot állítottak vala itten 1374. esztendőben 's e' Klastromban vala a' Nagy Zrínyieknek temető helye, mellyben minden halotti felül írat nélkül való márvány mutattya a' temetségnek helyét. Rendbe szedte ugyan a' Klastromnak valamely Szerzetese az e' Kriptában nyugvó Zrínyieket, kik között első helyet foglalt ZRÍNYI MIKLÓSNAK Sziget Várát nagy vitézséggel oltalmazott nevezetes Bajnoknak elmetszett feje, abba a' nagy réz koporsóba helyeztetve, mellyet négy oroszánok tartanak...”

A szigetvári hős első felesége, Katalin nyolc, felnőtt kort megélt gyermeket – hét lányt és egy fiút – szült, s 1561-ben halt meg újabb vajúadás közben. Az egyetlen fiú, Zrínyi György (1549-1603) tárnokmester gondoskodott arról, hogy anyja mellé temessék apját, akinek levágott fejét díszkísérettel hozatta ide s katonai tiszteletadással helyezték el a családi sírhelyen. A krónikák arról is szólnak, hogy a szigetvári „nagy Vezérnek halála után” négy gyermekét temették itt,

Egykori ábrázolás a vadkan támadásáról

Csak a kápolna maradt meg a Szent Ilona kolostorból, a család temetkezési helyéből

majd a dédunokáját, a másik híres Zrínyi Miklóst is, „a’ kinek olly szerentsétlen halála vala, mellyről a’ köz nép; és némellyek úgy vélekedtek, hogy vadászatytyában ölettetett volna meg, valamely vad kan által; de a’ szemesebben nézők’ ítélete szerént vetekedő társainak gonoszságai által ment véghez. Szánakozott szerentsétlen halálán, nem tsak egész Horvát Ország; hanem mindenek, a’ kik nagy vitézségjét ésmérték, a’ vagy hallották” – áll Vályi ismertetőjében.

A gyász-szertartást Petar Petretić zágrábi püspök vezeti, búcsúbeszédet Ivan Kery (Kéry János) lepoglavi pálos szerzetesek főperjele mond „álmétkodásra méltó szép deáksággal”, elhalmozva az elhunytat olyan jelzőkkel mint: a magyar föld vigasztalója, Szlavónia fénye, Dalmácia védőoszlopa, Európa szíve, a haza bálványa, a kereszténység büszkesége, a császárság (a Habsburg birodalom) pajzsa, a pápaság éltetője, a közjó legfőbb védelmezője, az egész emberiség példaképe. Két nemzet - a magyar és a horvát - a haza atyját, Stájerország a védelmezőjét, Ausztria őrzőjét siratja. A méltatók közt van Zrínyi ír származású személyi titkára, Ágoston-rendi szerzetes Marcus Forstall, aki II. Titus Flavius Vespasianus császárral, a római Colosseum építőjével említi egysorban a megboldogultat.

A költői vénával megáldott, horvátul verselő Ana Katarina Zrinska-Frankopan, a testvér Péter felesége is megsiratja: „Plači Mejumorje Gospodina tvoga, / Orsagi žalujte bana hervatskoga. / Vi vugerske strane prijatelja svoga, / Varaši krajine glavara vridnoga.” (Magyarra fordítva: „Sirasd uradat Muraköz, bánkódjatok országok a horvát bán miatt, ti magyarok a barátotok, a krajinai városok a becses fejedelem elvesztésén.” És még egy verssor tőle csak magyarul: „Én is sírni fogok nyomorúságos pillanatomban...”

E gyászos időben európai uralkodók méltatták tetteit. Így Londonban, ahol még életében megjelentették életrajzát. Termetéről azt írták, hogy „kellően

A szigetvári hős símlékének töredéke a csáktornyai múzeumban

magas, nem kövér, de nem is sovány. Éles szemű, hajkoronája rendezett. Kinézete ragyogó.” Belső tulajdonságai közül kiemelik műveltségét, felkészültségét, határozottságát, tiszteletet parancsoló föllépését. Halálának 340. évfordulóján, 2004-ben a néhai Zvonimir Bartolić professzor, csáktornyai Zrínyi kutató írta róla: „A jó szerencse megvédte a harcok közepette, de a rossz szellem elragadta ... A sors végzete, hogy az idegen földön kivégzett, vértanúhalált halt testvér, Zrínyi Péter és Fran Krsto Frankopan földi maradványai megőriztettek, s igaz, több mint kétszáz év elteltével tértek haza Bécsújhelyről, ahol összeesküvés vádjával kivégezték őket, ám Miklós hamvai, itt közel hozzánk, Csáktornyához, az enyészeté lettek. Szálka volt ő hosszú ideig a hatalom szemében, különösen a titói úgynevezett öngazgató kommunizmus idején”.

Tudnának a múltról mit mesélni a mauzóleum megmaradt kövei. Sajnos, nagy részüket széthordták, másutt építették be. A masszívnak hitt, az örökkelválásnak emelt sírkövek közül is sajnálatos módon alig valami őrződött meg az évszázadok során. Egyedül a szigetvári hős veronai vörös márvány síremlékének faragott kőtömbje, az is töredeztve, hiányosan. Az értékes leltre 1924-ben találtak rá egy ásatás során A pusztítások ügyében lehetne természeti csapásokra hivatkozni – így az 1695-ös nagy tűzvészre vagy a 18. és 19. századbeli két földrengésre -, ám az okok másutt is keresendők. A kolostor helyén mára egyedül a Szent Ilona (Heléna) kápolna maradt fenn, a nyolcszögletű mauzóleumnak csak az alapjai láthatók. A parányi imaház tulajdonképpen az egykori templom része, belül gótikus freskókkal a 14. századból.

Szerencsére megőrződött a kuršaneci emlékoszlop, igaz az sem a vadászbaleset helyszínén, az erdőszélen, hanem Gornji Kuršanec (1896-tól Felsőzrínyifalvának is nevezett) település központi parkjában, ahova később kénytelen-kelletlen költöztették. Eredeti helyén, ahol a tragédia történt, a spanyol származású Pignatelli Belliguardo Anna hercegnő emeltette 1724-ben. A szépséges grófnőről, a csáktornyai földbirtokos Althan feleségéről bennfentesek tudni vélik, hogy III. Károly szeretője volt, s a szóbeszéd szerint a király nem tudott nemet mondani, amikor a grófné arra kérte, állítsanak emléket a hölgy által csodált hős Zrínyi Miklósnak. Ezt meg is tették, ám amikor az erdőt később kivágták, mert kellett a hely a Dráva felduzzasztott vízén létesített erőműnek,

Latin és horvát nyelvű emlékoszlop Kursanec parkjában

a három és fél méter magas obeliszket a csáktornyai várban berendezett múzeumba menekítették, ahol 1994 óta őrzik. Kuršanec-nek a hiteles másolat jutott. A kettő közt annyi a különbség, hogy a másodpéldány talapzatához külön márványtáblát illesztettek, rajta a kecses oszlop latin nyelvű szövegének a horvát változata. Íme a latin felirat, ahogy a keskeny, karcsú oszlopra a közlendőt sorokra bontva vésték: „1664. 18. novemb. Epitaphium Comitis Nicolai a ZRINIO. / Hic cadit invictus quodam interfectus ab apro / Zrinyi praeda suis, hostibus apta magis. / Qui tot mille feros ferro superaverat hostes / Victor ab immani vincitur ipse fera. / Ille quidem finivit opus, vitaeque labores / At patriae infelix, incipit esse labor. / Ille quidem nostros mirabitur aethere casus / Flebit ut illius nostra ruina necem. / Sors bona nil aliud mediis servavit in armis / Eripuit fato sors mala nil aliud. / Quam sit in humanis sors impia proxima rebus / Mortis in hoc speculo quisque videre potest.” Az alatta külön kőtáblán található horvát szöveg magyarul így hangozhatna: „Itt halt meg a győzhetetlen Zrínyi, megölte a vadkan; vaddisznó prédája lett, bár inkább ellenség keze által kellett volna elesnie. A győztest, aki annyi ezer vad ellenséget elpusztított kardjával, vadállat győzte le. Itt fejezte be művét és élete gyötrelmeit; a szerencsétlen hazára szenvedések zúdultak. Az égből nézi szenvedésünket, romlásunk siratja meggyilkolását. Jó szerencse, semmi más őrizte meg a hadakozásban; elragadta a fátum, a rossz sors, semmi más. Mennyire közeli a végzet az emberi dolgokban, mindenki láthatja ebben a tükörben.”

A költő és hadvezérre számos költéri alkotás és utcanév emlékeztet szűkebb pátriánkban. Az egykoron Zala vármegyéhez tartozott Csáktornya főterén 1904. június 12-én, ünnepélyes külsőségek között avatták fel az őt idéző műalkotást, Szász Gyula szobrász és Árkay Aladár építész munkáját. A nyolc méteres oszlop haraszi fehér kőből készült, tetején a kiterjesztett szárnyú turulmadár (horvátok szerint sasmadár) karmaiban kard és toll, valamint líra, azaz lant. A szablya a bátorságot, és hősiességet szimbolizálja, a lant pedig a költészetet.

Az 1904-es avatásról a Margitai József felelős szerkesztő kétnyelvű hetilapja, a Muraköz-Medjimurje is beszámolt. A címlapon közölték dr. Ruzsicska Kálmán királyi főtanácsos köszöntőjét, a protokollban külön kitérve dr. Wlassics Gyula kultuszminiszter, a vidék országgyűlési képviselőjének a jelenlétére, aki ünnepi beszédet mondott. Az eseményen képviseltette magát Zalaegerszeg és Nagykanizsa küldöttsége. Báró Wlassics Gyula, Zala nagy szülöttje következőképp zárta beszédét: „Senki sem volt jobb horvát Zrínyinél és senki sem volt magyarabb nála. Mindenható Isten add, hogy Szent István koronájának népei megértsék egymást balsorsban és békében.” A vallás és közoktatási miniszternél méltóbb notabilitás fel sem avathatta volna az emlékművet. Magyarul fordult a tömeghez, ám mondandóját horvátul is kinyomtatták Fischel Fülöp csáktornyai nyomdájában. Jellemző a nációk sokszínűségére, hogy a zsidó származású Fishel unokája az a Fejtő Ferenc, aki Franciaországba is elvitte jó hírünket.

A Mikszáth Kálmán szerkesztette korabeli Vasárnapi Újság így számolt be az eseményről: „Látni kellett azt a néparadatot, mely zászlók alatt, zenészővel vonult be a vidékről a fölavatás napján Csáktornyára, köztük 220 előljáró is, kik Muraköz 110 községét az ünnepélyen képviselték.” A lap kiemelte még: „Nem hivatalosan csi-

Tipikus Zrínyi ábrázolás a 17 századból

Zrínyi Miklós lovasszobra Zalaegerszegen a városháza előtt

nált lelkesedés volt ez, hanem az őszinte hazafias felbuzdulásnak önkéntes megnyilatkozása.” A korabeli lapok az adakozásra is kitértek, megemlítve, hogy a polgárok nemzetiségre, társadalmi helyzetre való tekintet nélkül ajánlották föl segítségüket az emlékműhöz. Ebben kiemelkedett Festetics György, a muraközi birtokok felvilágosult főura, aki a gyűjtés élére állt, amiről Margitai csáktornyai lapja szintén rendre hírt adott, ébren tartva a Zrínyi kultuszt. Adakozásra buzdítva lelkesítő verset is közöltek Kelle György tollából. Íme az érzelgős, döcögős rímekbe szedett költemény: „A dicső Zrínyi név / Hitregévé avatta fel ezt / Két hon, két testvér nép. // Két hazának Milciadése / S hozzá magyar Homér. // Fényes, két országot betöltő / Nap volt a szellemed. / Két nemzet közt kapocs voltál te / Összetartó nagy kar. // Hej, akkor még egymást szerette / A horvát és a magyar.”

És itt van a zalaegerszegi Zrínyi gimnázium, amely az idén ünnepli alapításának 125. évfordulóját! Az ország egyik legjobb középiskolája a költő és hadvezért nevét viseli 1949-től. Kapóra jött alapításának 75. évfordulója 1971-ben, ami alkalmat adott arra, hogy Zrínyi szobrot álmodjanak az iskola előkertjébe. Szabolcs Péter vörös márványból faragott, hasáb alakú kőposztamensen álló műalkotását végül a tervezettnél egy évvel később, 1972. október leplezték le.

És a másik megyeszékhelyi műalkotás, amely 1989. óta áll a városháza előtt; Tóth Béla szobrász és Vadász György építész alkotása (az ólombetűs felirat Béres János munkája). A magas, henger alakú kőposztamensen két hátsó lábára támaszkodó, ágaskodó lovon ül Zrínyi, kezében kardot tartva. Az életnagyságúnál kisebb méretű kompozíció a 17. századi lovas Zrínyi-metszeteket idézi. Létrejöttéről 1985-ben döntött az akkori városi tanács, elhatározva, hogy „a VII. ötéves tervidőszak végén elhelyezésre kerüljön Zrínyi Miklós költő és hadvezér (az egykori Zala megye szülötte és főispánja) emlékműve.” A legfőbb érv mellette az, hogy Egerszeg vára volt Zala megye török elleni harcainak központja, ott székelt a hadi irányítás, és ott tartották a legtöbb megyegyűlést, amelyen Zrínyi is gyakran részt vett. A szoborállításra két jeles esemény is alkalmat adott: 1989, Zrínyi halálának 325., és 1990 a megye török alóli felszabadulásának 300. évfordulója. Az avatót 1989. november 18-án tartották. Az eseményen Zalaegerszeg ismert szü-

löttje, Keresztury Dezső (1904-1996) köszöntőjét Kovács Sándor Iván (1937-2019) irodalomtudós, számos Zrínyi monográfia szerzője olvasta fel. Az irodalomtörténész figyelmet érdemlő utószót is írt Keresztury: Nehéz örökség című drámájához. Az epilógus professzor szerzőjét sokan ismerik Zalában egyetemi éveikből, s onnét, hogy jó viszonyt alakított ki a helyi muzeológusokkal, könyvtárosokkal, irodalmárokkal.

A tragédiát – most már tudjuk – Keresztury egyetlen színpadi művét 1976 nyarán a Gyulai Várszínház mutatta be a színészóriás, Sinkovits Imre főszereplésével. Mellette Gombos Katalin (Sinkovits élete párja) Zrínyi Péter feleségét, Frangepán Katalint személyesítette meg a darabban. A színen olyan neves művészek tűntek föl, mint Kállai Ferenc Hohenlohe tábornokként, vagy Kálmán György udvari pap szerepében. Kár, hogy az előadás nem került a Nemzeti Színház színpadára, mint ahogy más teátrum sem vállalkozott eddig a bemutatására. Ahogy az akkori kevés színikritikák egyikében megfogalmazták: két haza, két szülőföld determinációja munkál az előadásban.

Keresztury egyik tanulmányában arról is ír, hogy Zrínyi nemcsak a címét viselte a főispáni méltóságnak, hanem valóban gondot fordított a neki rendelt Zala és utóbb Somogy megye ügyeire. Amikor csak tehetett, személyesen vett részt a megyegyűléseken, végig járva az útjába eső településeket délről északnak tartva. Útiránya a Murán átkelve lehetett Letenye, Söjtör, Egerszeg. Ha bokros teendői máshová szólították, mindig igazolta távolmaradásának okát, és ilyenkor is küldött valakit maga helyet. Hol Lippich Márton másodalispánt, hol a jegyzőjét.

A hagyománytiszteletre jeles példát mutat a murakeresztúri iskola, amelynek szintén a költő és hadvezér a névadója. Az intézményben Zrínyi kadétszobort tevékenykedik. Az egykori Zrínyi-Újvár-i erősséghez közeli településen rendre megemlékeznek a történelmi hősről, időnként tudományos konferenciákat tartava. Egy ilyen alkalommal a csáktornyai várkastély múzeumának igazgatója, Vlado Kalšan lebilincselő előadásában nem titkolt büszkeséggel végig így nevezte a költőt és hadvezért: Csáktornyai Zrínyi Miklós. Ahogy ő fogalmazott: büszke lehet rá a történelmi Zala minden polgára márcsak annak okán is, hogy a megye örökös főispánjáról van szó. Büszke minden magyar és horvát, sőt osztrák és közép-európai állampolgár, minden szigetvári, zágrábi, babócsai, légrádi vagy csáktornyai lokálpatrióta! Zrínyi ugyanis sokarcú lojalitásának és identitásának köszönhetően összeköt és nem szétválaszt. Határok ellenére összeköthet napjainkban is országokat, nemzeteket, politikusokat, tudósokat és hétköznapi embereket egyaránt. Mindannyiunk közös hőse ő. Őrizzük meg a jövőben is ekként!

A hagyományápoló Zrínyi kadétek Murakeresztúron